

ТӨСВИЙН ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫН ЗӨВЛӨЛӨӨС МОНГОЛ УЛСЫН 2023 ОНЫ НЭГДСЭН ТӨСВИЙН ТӨСӨЛД ӨГСӨН ЗӨВЛӨМЖ

ЗӨВЛӨЛИЙН ДАРГА :

Д.ДАВААСАМБУУ

ЗӨВЛӨЛИЙН ГИШҮҮД:

Г.АЛТАНЗАЯА

Б.БАЯРДАВАА

Э.БЯМБАЖАВ

Л.ОТГОНТУЯА

Д.СУВДАА

А.ЭНХЖИН

2022 оны 10 дугаар сарын 06
Улаанбаатар хот

НЭГ. ЭДИЙН ЗАСГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДЛЫН ХУРААНГУЙ	3
Дотоод орчин:.....	3
Гадаад орчин:.....	3
ХОЁР. ТӨСВИЙН ХУУЛЬ ТОГТООМЖ, БОДЛОГЫГ САЙЖРУУЛАН	
ТОДОРХОЙЛОХОД ЗАЙЛШГҮЙ АНХААРАХ ЗҮЙЛ.....	4
ГУРАВ: ТӨСВИЙН ТӨСӨЛД ӨГӨХ ДҮГНЭЛТ	7
Төсвийн орлогын талаар:.....	7
Төсвийн зарлагын талаар.....	7
Хөрөнгө оруулалтын талаар	10
Хавсралт	13

МОНГОЛ УЛСЫН 2023 ОНЫ ТӨСВИЙН ТӨСӨЛД ӨГСӨН ЗӨВЛӨМЖ

НЭГ. ЭДИЙН ЗАСГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДЛЫН ХУРААНГУЙ

Дотоод орчин:

Өмнийн говийн бүтээн байгуулалт амжилттай өрнөж байгаагийн дотор Тавантолгой-Гашуун сухайт (239 км), Тавантолгой Зүүнбаянгийн (416 км), Зүүнбаян-Ханги (226 км) нийтдээ 881 километр төмөр зам энэ онд ашиглалтад орно. Үүний үр дүнд экспортын бүтээгдэхүүний тээврийн өртөг хямдарч, төсвийн үр ашиг нэмэгдэж, эдийн засгийн өсөлтийг хангах суурь нэгэн нөхцөлийг бүрдүүлж байна. Засгийн газар БНХАУ, ОХУ, АНУ, Япон зэрэг орнуудтай яриа хэлэлцээг амжилттай явуулж, олон улсын хэмжээнд худалдаа арилжаа, төлбөр тооцоог хэвийн явуулах, нүүрсний экспортыг нэмэгдүүлэх, эрчим хүч, бензин шатахууны хангамжийг баталгаажуулах боломжийг ханган ажиллаж байна. Хүнсний зарим бараа, бензин шатахууны нөөц бүрдүүлэхэд Засгийн газраас хүүний хөнгөлөлт үзүүлж, Монголбанкнаас санхүүгийн эх үүсвэр бүрдүүлж байна. Улс даяар вакцинжуулалтыг амжилттай явуулж, эдийн засаг, аж ахуйн үйл ажиллагааг чөлөөтэй болгосон эхний орнуудын тоонд орж, олон улсын хэмжээнд хүндэтгэл хүлээж, Монгол улсыг чиглэсэн хөдөлгөөн эрчимжлээ. Энэ бүхэн Монгол түмний хэрэгцээг өдөөж, инфляцыг хөөрөгдөж, төлбөрийн тэнцэл, валютын ханшид сөрөг нөлөө үзүүлж байна. Төлбөрийн тэнцэл, валютын ханшийн байдлыг хавсралт хүснэгт №1, 2-оос дэлгэрүүлэн танилцана уу. Үүн дээр олон улсын зах зээл дээрх газрын тос, хүнсний бүтээгдэхүүний үнийн хөөргөдөл, хөрш ОХУ-ын геополитикийн зөрчил, БНХАУ-ын цар тахлын хатуу хорионоос үүсэлтэйгээр манай үйлдвэрлэл, нийлүүлэлт, тээвэр, логистикийн тасалдал нэмэгдэж, үнэ ханшийн нөхцөлийг улам ихээр дордууллаа. Инфляцын өсөлтийн бараа бүтээгдэхүүний төрлөөр хавсралт хүснэгт №3-д үзүүллээ.

Энэ оны 8, 9 дүгээр сараас инфляц буурах төлөвтэй болж, удахгүй валютын ханш тогтворжих төсөөлөл байна. Сандрал, улстөрийн мэтгэлцээн илаарышиж, ханшийн удирдлага сайжирч, валютын орох урсгал оны сүүлч рүү нэмэгдэж, импорт саарах хүлээлт байна. Мөнгө хатуу болж, улмаар санхүү, эдийн засгийн тогтвортой байдал хангагдана гэсэн эерэг дүгнэлт ч байна. 2022 оны 8 дугаар сард шинээр олгосон төгрөгийн зээлийн жигнэсэн дундаж хүү 14.7 хувь, төгрөгийн хадгаламжийн жигнэсэн дундаж хүү 9 хувь, гадаад валютын зээлийн жигнэсэн дундаж хүү 7.7 хувьд хүрсэн байна. Монголбанк саяхнаас бодлогын хүүгээ 2 нэгж хувиар өсгөж 12 хувь болгосон, үүнийг дагуулж зарим арилжааны банкууд хадгаламж, зээлийн хүүгээ өсгөж байна.

Монгол Улсын суурь салбар болсон мал аж ахуй, газар тариалангийн өнөөгийн байдал, дотоод зах зээл, хүнсний хангамжийг хэвийн байлгах нөхцөлийг бүрдүүлж байна. Уул уурхай, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, зах зээлийн үнэ нэмэгдсэн, үүнийг дагасан экспортын нэмэлтээр 2022 оны хувьд Засгийн газрын тооцсон ДНБ-ий бодит өсөлт 2 орчим хувь байхаар байна. Экспортын гол нэрийн бүтээгдэхүүний экспортын орлогын байдлыг хавсралт хүснэгт № 4-т харууллаа. Энэ оны эхний 7 сард нүүрсний экспортын орлого 3 тэрбум ам.долларт хүрсэн нь их хэмжээний өсөлт бөгөөд түүхэн амжилт болжээ.

Гадаад орчин:

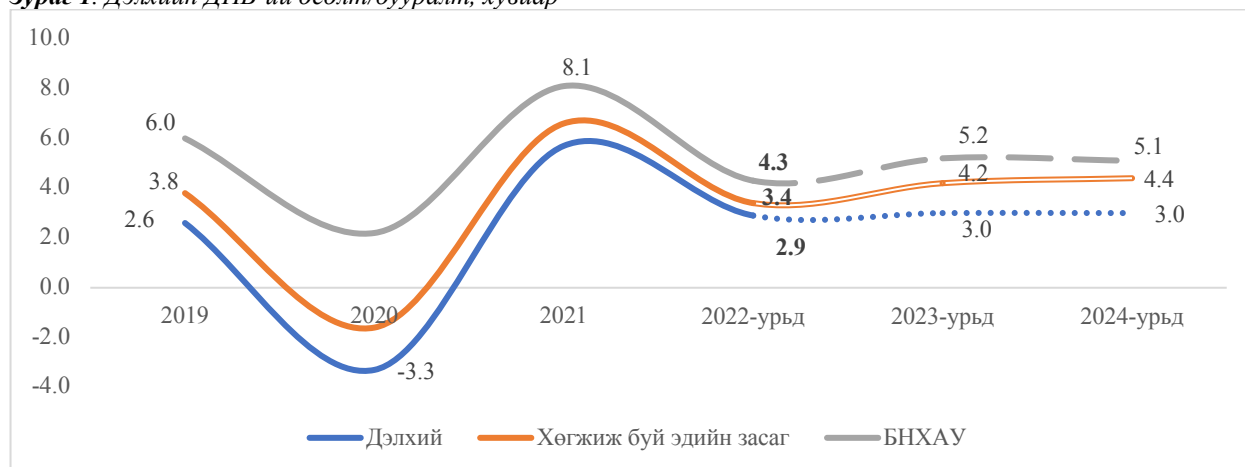
ОХУ-аас Украинд эхлүүлсэн цэргийн ажиллагаа, үүнтэй холбогдуулан өрнөдийн орнуудаас ОХУ-ын эсрэг авсан эдийн засгийн хориг, цар тахлын хор уршгаас үүсэлтэй үйлдвэрлэл, нийлүүлэлт, тээвэр логистик, төлбөр тооцооны тасалдал, геополитикийн зөрчилдөөн зэргийн улмаас дэлхий дахинаа инфляц, үнэ, ханшийн өсөлт сүүлийн 40 гаруй жил үзэгдээгүй хэмжээнд хүрснийг Дэлхий дахинд мэдээлж байна. АНУ-д инфляц 2022 оны 8 дугаар сарын байдлаар 8.3 хувь, бодлогын хүү улирал тутам 0.25 хувиар нэмэгдэж 3.0-

3.25 хувь, Европт инфляц 10 хувьд хүрч, хасах хүүгийн бодлогоос 0.75 хувьд хүргэн өсгөж байна. Бодлогын хүү инфляцын түвшингээс олон дахин доогуур байгаа нь улс орнууд инфляцтай хийх тэмцэлд болгоомжтой хандаж байгааг харуулж байна.

Япон, БНХАУ зэрэг азийн томоохон үйлдвэрлэгч орнуудын хувьд эсрэгээрээ хүүг бууруулж, үйлдвэрлэл, нийлүүлэлтийг дэмжиж, өөрийн орны болон дэлхий дахинд гарсан болон гарч болох бараа, үйлчилгээний тасалдлыг нөхөхийг хичээж байна. Дэлхий дахинаа эрчим хүч, ялангуяа газрын тос, үр тарианы үнэ энэ оны хавар, зуны улиралд тэнгэрт хадаж, баррель газрын тос 125 ам.доллар, үр тарианы үнэ 2-3 дахин өсөж байсан. Бидэнд хамгийн нааштай байсан зүйл бол нүүрсний зах зээл байлаа. Дэлхий дахины олон оронд газрын тос, байгалийн хийг нүүрсээр орлуулж, цахилгаан дулаанаа шийдэх төлөвтэй болсон, өнгөрсөн жил БНХАУ-д гарсан эрчим хүчний хямрал зэрэгтэй уялдан нүүрсний эрэлт, үнэ ханш 2-3 дахин өслөө. Үнийн өсөлт, түүнийг намжаах зорилгоор явуулж эхэлсэн АНУ, Европын орнуудын мөнгөний хязгаарлалтын бодлогын сөрөг үр дагавар нь улс орнуудын эдийн засгийн өсөлтийг 2022, 2023 онд сааруулах хүчин зүйл болж байна. Таваарын бүтээгдэхүүний үнэ, ханш ч буурах төлөв рүү орж байна. Гэхдээ газрын тос, байгалийн хийн үнийн тэсрэлт гарах эрсдэл их байна.

Дэлхийн банкнаас энэ оны 9 дүгээр сарын сүүлчээр Дэлхийн эдийн засгийн өсөлтийн талаарх өмнөх төсөөллийг бууруулсан тоймыг гаргалаа. Дэлхийн дахины болон чухал нөлөөтэй гэсэн орнуудын талаарх төсөөллийг доорх зурагт 1-д үзүүлэв.

Зураг 1. Дэлхийн ДНБ-ий өсөлт/бууралт, хувиар

Эх сурвалж: Дэлхийн банк

Манай орны эдийн засгийн амьдралыг голлон шийддэг таваарын бүтээгдэхүүний үнэ, эрэлт, нийлүүлэлт дэлхийн голлох эдийн засагтай орнуудын нөхцөл байдлаас ихээхэн хамаардаг.

Олон улсын зарим байгууллагууд болон Монголбанк манай орны эдийн засгийн өсөлтийг илүү өөдрөг төсөөлсөнд Засгийн газар болгоомжтой хандаж, 2023 оны эдийн засгийн өсөлтийг 4-5 орчим хувь байхаар төсөөлсөн нь үндэслэлтэй гэж үзэж байна.

ХОЁР. ТӨСВИЙН ХУУЛЬ ТОГТООМЖ, БОДЛОГЫГ САЙЖРУУЛАН ТОДОРХОЙЛОХОД ЗАЙЛШГҮЙ АНХААРАХ ЗҮЙЛ

Хуулийн нийцэл, мөрдөлтийн асуудлыг хөндөн тавих шаардлага үүсэж байна. УИХ-аас хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах Үндсэн хуулиар олгогдсон онцгой эрхийн хүрээнд Төсвийн тогтвортой байдлын тухай 2010 оны хуульд 13 удаа Засгийн газрын хүсэлтийн дагуу өөрчлөлт оруулаад байна. Мөн төсвийн хүрээний мэдэгдэл, төсвийн төсөөллийг жил

бүрийн 5 дугаар сард тогтоогоод дараа жилийн төсөв батлах үедээ өөрчилдөг явдал үргэлжилсээр байна. Иймд төсвийн тогтвортой байдлын тухай 2010 оны хуульд заасан эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлтүүд, төсвийн тоо баримтуудыг 2 ангилж, заавал мөрдөх болон баримжаа үзүүлэлт хэлбэрээр ялгаж, олон улсын чиг хандлагийн дагуу төсвийн хүрээний мэдэгдлээс дунд хугацааны зардлын хүрээний хязгаар болгон шинэчилж, төсөв захирагчдын үүрэг хариуцлага, эрхийг нэмэгдүүлэх асуудлыг судлах нь зүйтэй гэсэн дүгнэлт хийж байна.

Ингэхдээ төсвийн тусгай шаардлага буюу төсвийн алдагдлыг ДНБ-ий 2 хувиас хэтрүүлэхгүй, эсвэл ашигтай байлгах Засгийн газрын өрийг ДНБ-ий 40 хувиас хэтрүүлэхгүй байх суурь зарчмыг сэргээн мөрдүүлэх нь стратеги зорилт болж байна. Энэхүү 2 шалгуурыг өөрчилдөг буруу хандлага тогтлоо. Үүнийг залруулж зогсоох шаардлагатай болохыг Төсвийн тогтвортой байдлын зөвлөл, түүний гишүүдийн зүгээс удаа дараа анхааруулж байна.

Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд төсвийн тусгай шаардлагыг 4 жил тутам хянан үзэж байх, эдийн засгийн өсөлт хасах болсон, томоохон гамшиг буюу өнөөгийн КОВИД-19 цар тахлын хэмжээний зардалтай дүйцэхүйц гамшиг гарвал дээрх 2 төсвийн тусгай шалгуурыг өөрчлөх бус, мөрдөхийг түр түдгэлзүүлэх хуулийн заалттай. Гэтэл энэхүү шалгуурыг өөрчилсөөр байгаа нь Үндсэн хуулийн нэгдүгээр зүйл дэх “хууль дээдлэх” зарчимд нийцэхгүй улмаар төсвийн алдагдал, Засгийн газрын өрийн хэмжээ анхаарлын дээд түвшинд хүрчээ гэсэн дүгнэлт хийж болохоор байна. Энэ бүхэн цаашид Үндсэн хуулийн 5 дугаар зүйлд тусгагдсан төр нь үндэсний эдийн засгийн аюулгүй байдлыг хангах зорилтод нийцүүлэн эдийн засгийг зохицуулах тухай асуудлыг хөндөн ярихад хүргэж мэдэхээр байна. Төсвийн алдагдал ДНБ-нд харьцуулснаар хэрхэн өөрчлөгдсөнийг дараах зургаас харж болно. Төсвийн алдагдал бол Засгийн газрын өр нэмэгдэх үндсэн шалтгаан бөгөөд өдгөө зээлийн эргэн төлөлт, хүүг төсөв даахгүй болж, нийгмийн арга хэмжээ, хөгжилд зориулах байсан татвар төлөгчдийн мөнгөний нэлээдгүй хэсгийг зээлийн үйлчилгээний төлбөрт зориулах, мөн нэмж зээл авах тойрогт ороод байна. Үүнийг таслан зогсоож, цэг тавих цаг болсон гэж дүгнэж байна.

Зураг 2. ДНБ-д эзлэх төсвийн алдагдлын динамик (хувиар)

Эх сурвалж: Монгол Улсын 2022 оны төсвийн төслийн баримт бичиг

Төсөв, төлбөрийн тэнцлийн алдагдал эцсийн дүндээ улс орны өрийн хэмжээг нэмэгдүүлж байна. Хавсралт хүснэгт № 5-д Монгол Улсын нийт гадаад өрийг эдийн засгийн зарим

ангиллаар гаргаж үзүүлэв. Засгийн газар өрийн эрсдэлийн шинжилгээ хийж, анхаарах асуудлуудыг тодорхой гаргажээ.

Урсгал төлбөрийн тэнцлийн динамикаас үзэхэд 2008 оноос хойш жил бүр алдагдалтай гарч байсны дотор уул уурхайн бүтээн байгуулалт ид өрнөсөн 2011-2013 онд урсгал тэнцлийн алдагдал 4-5 тэрбум ам.долларт хүрч байжээ. Үүнийг хавсралтын хүснэгт № 6-аас дэлгэрүүлэн үзнэ үү.

Энэ бол манай улсад үйлдвэрлэлийн бааз, мэргэжлийн ажиллах хүчний нөөц байхгүй, гадаадаас авсан зээл, хөрөнгө оруулалт эргээд импортын болон гадаадын мэргэжилтэн, ажилчдын төлбөрт шууд зориулагдаж байсныг гэрчилж байна.

2022 оны 06 дугаар сарын 28-ны өдөр Төрийн ордонд “Монгол Улсын төлбөрийн тэнцлийг сайжруулах нь өрийн удирдлагын үндсэн зарчим” сэдэвт хэлэлцүүлэг зохион байгуулсан. Энэхүү хэлэлцүүлгээс гарсан зөвлөмжийг хавсралт № 1-гоос харна уу. Энэхүү зөвлөмжийн хэрэгжилтийг хангаж ажиллах хүсэлтийг Сангийн яам, Эдийн засаг, хөгжлийн яам, Монголбанканд бичгээр тавьсан бөгөөд түүнд УИХ-ын холбогдох Байнгын хороод, бүтцүүд анхааран ажиллана байх аа.

Төсвийн хүрээнд гардаг бас нэг сөрөг үзэгдэл бол төсвийн иж бүрэн байдлыг алдагдуулах явдал байна. Төрийн өмчийн компаниудаас “нийгмийн хариуцлага” эсвэл “байгалийн баялгийг иргэдэд хүртээх” гэсэн нэрийдлээр Төсвийн тухай хуулийн 5 дугаар зүйлд заасан “төсвийн иж бүрэн байдлын зарчим”-г алдагдуулж, улмаар Монгол Улсын Үндсэн хуулийн нэгдмэл удирдлагыг хангахын оронд төсвийг олон суваг, хэрэгслээр зарж, төсвийн хяналтыг сулруулах, Сангийн яамыг тойрох гэсэн оролдлогыг анзаарч, зогсоох хэрэгтэй байна. Тухайлбал, Эрдэнэт үйлдвэрийн нийгмийн хариуцлагын хүрээнд зарим аж ахуйн нэгж, суурин газрын иргэдийн цахилгаан, дулаан, ус, хогны төлбөрийг хариуцаж байсан нь 1.2 их наяд төгрөгт хүрсэн тооцоо бий. Мөн “Эрдэнэс Силвер Ресурс” ХХК-ийн ирээдүйд олох орлогыг барьцаалж, тэтгэврийн зээлийг тэглэхэд 694.9 тэрбум төгрөг, тэтгэврийн зээлгүй байсан ахмадуудад 1 сая төгрөгийн тэтгэмж олгоход 215.5 тэрбум төгрөг олгох зэрэг зардлууд нь төсөвт эрсдэл учруулсан хэвээр байна. Энэхүү буруу хандлагыг засаж, төсвийн иж бүрэн байдлыг хангаж ажиллах шаардлага үүсэж байна. Зарим салбарын төсвийг босоо тогтолцоонд шилжүүлэх болж байгаа нь эргэлзээ төрүүлж байна. Жишээлбэл: Эрүүл мэнд, боловсрол, соёл урлаг, биеийн тамирын санхүүжилтийг босоо удирдлагатай болгосноор төсвийн зарлага буурахгүй, орон нутаг ямар ч үүрэг хариуцлага хүлээхгүй болохын хамт урьд онуудад ийм журам тогтоосноос олигтой ахиц гараагүй, удирдлагын шат дамжлага, хүнд суртал нэмэгддэг байлаа. Иймээс орон нутгийн төр, захиргааны байгууллагуудын оролцоо, дэмжлэг, туслалцааг хэрхэн авах тухай сайтар бодох хэрэгтэй.

Төсвийн тогтвортой байдлыг хангах, төсвийн сахилгыг бэхжүүлэх, далд орлогыг илрүүлэхэд иргэд, аж ахуйн нэгжийн орлого, татварын бүртгэл, тэдгээрийг нийгмийн үйлчилгээ, халамжтай холбох нь чухал болно. Төсвөөс иргэд, түүний дотор хүүхдүүдэд олгож буй аливаа тусламж тэтгэлэг, нөхөн олговрыг тухайн иргэн, тэдний гэр бүлийн орлого, татварын төлөлттэй төдийлөн холбогдохгүй байгаа юм. Олон улсын шилдэг туршлага бол төрөөс олгох аливаа дэмжлэг, туслалцаа нь орлого, татварын тайлангаар голчлон тодорхойлогддог байна. Монгол Улсын Татварын Ерөнхий хуулийн 25.2-д *хувь хүнийг татвар төлөгчөөр бүртгэж татвар төлөгчийн дугаар олгоно (иргэн)* гэсэн зохицуулалтыг тусгасан. НӨАТ-ын хуулийн дагуу И-баримтын системд 2,063,608 иргэн бүртгэлтэй байна. ТЕГ-ын 2020 оны мэдээллээр ХХОАТ-ын хуулийн Цалин хөдөлмөрийн хөлс түүнтэй адилтгах орлого (ТТ-11)-оор 675,134 иргэнээс суутганаар татвар ногдуулсан тайланг ирүүлсэн байна. Үйл ажиллагааны орлого олж буй 181,606 иргэн бүртгэлтэй боловч 21,489 иргэн нь тайлан ирүүлсэн байна. Хүн амын орлогын албат татварын хуулийн дагуу

зарим татвар төлөгчид хөнгөлөлт, чөлөөлөлт (орон сууцны, сургалтын төлбөрийн хөнгөлөлт) эдэлжээ. Татвар төлөгч иргэний бүртгэлийн дугаар нь хуульд заасан нэгдсэн дугаарт одоогоор шилжээгүй байна. Өнөөгийн байдлаар иргэний хувьд иргэний бүртгэлийн регистрийн дугаар, татвар төлөгчийн дугаар, нийгмийн даатгалын дэвтрийн дугаар гэсэн тус тусын дугаартай байгаа нь иргэний мэдээлэл бүртгэлийн нэгдмэл байдалд ороогүй байгаа ба татвар төлөх үүргийн биелэлт, нийгмийн халамж нь харилцан уялдаагүй явагдаж байгааг харуулна. Үүнийг цаашдаа нэгдсэн бүртгэлд оруулж, иргэдийн орлого, татварын тайлантай халамж, тэтгэлэг, хөнгөлөлтүүдийг холбох нь чухал болно.

ГУРАВ: ТӨСВИЙН ТӨСӨЛД ӨГӨХ ДҮГНЭЛТ

Төсвийн орлогын талаар:

Монгол Улсын Засгийн газраас өргөн мэдүүлсэн 2023 оны төсвийн төсөлд нэгдсэн төсвийн нийт орлого ба тусламжийн дүнг 19,594.6 тэрбум төгрөг байхаар тооцсон байгаа нь ДНБ-ий 35.9 хувьтай тэнцэхээр байна. Энэ нь 2022 оны 2 дахь төсвийн тодотголын дүнгээс 3,316.5 тэрбум төгрөг буюу 20.4 хувиар өсгөж тооцсон дүн юм. Дэлхийн зах зээл дээр нүүрс, алт, зэс, төмрийн хүдрийн үнийн төсөвт авсан төсөөллөөс үнэ буурвал орлогын эрсдэл үүснэ. Үүний зэрэгцээ манай орны нүүрсний гол хэрэглэгч болох БНХАУ нүүрсний олон нийлүүлэгчидтэй болсны зэрэгцээ үл хөдлөх хөрөнгийн салбарын хямрал тулгарч 2023 онд ДНБ болон гангийн үйлдвэрлэл удаашрах хандлагатай байна.

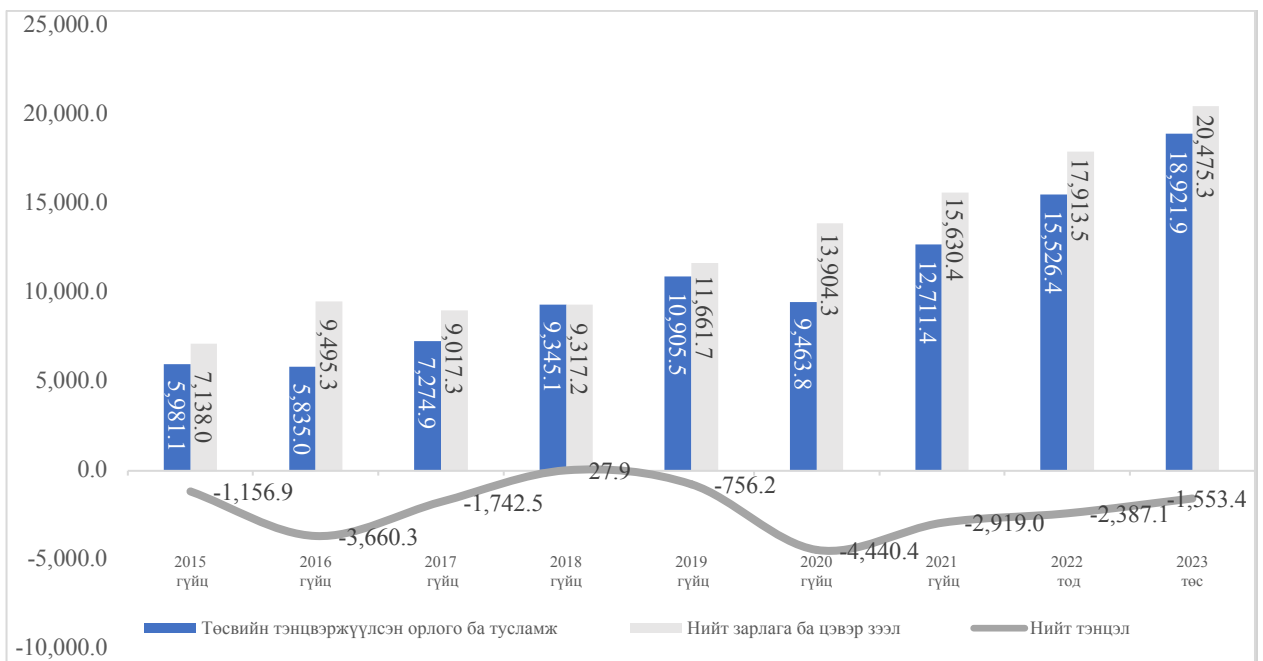
Зураг 3. Төсвийн орлого (хувиар)

Төсвийн зарлагын талаар

2022 оны тодотголоор батлагдсан төсөвтэй харьцуулахад улсын төсвийн нийт зарлага 20,475.3 тэрбум төгрөг буюу 2022 оны тодотгосон дүнгээс 2,561.8 тэрбум төгрөг /14.3 хувь/-аар нэмэгдүүлж төлөвлөсөн байна.

Зураг 4. Төсвийн зарлага

Эх сурвалж: Сангийн яам

- 2023 оны төсвийн зарлагын нийт хэмжээ ДНБ-ий 34.7 хувь бөгөөд ийм хэмжээний зарлага хэрэгжихэд валютын нөөц хүрэлцэхгүй. Үүнийг дагаад инфляц ихэснэ. Геополитик хурцадмал байдал, баруун Европт болж буй эрчим хүчний хямрал, Урд хөршид болж буй үл хөдлөх хөрөнгийн салбарын хямрал гээд гадаад нөхцөл байдал хүнд байхад их хэмжээний өндөр хүүтэй зээл авч, хөрөнгө оруулалт, халамжийг санхүүжүүлж байгааг анхаарах хэрэгтэй.
- Монгол Улс дотоодын валютын нөөцөөр 2023 онд төлөх гадаад өрийг дарах бололцоогүй тул зайлшгүй өндөр хүүтэй гадаад зээл авах шаардлага үүснэ. Мөн төсвийн алдагдлыг нөхөхөд зээл авч халамж тарааж байгааг буруу гэж үзэж байна. Иймд дотоод, гадаадын хөрөнгө оруулагч итгэлийг хүлээсэн үйлдэл хийж, 2023 оны төсвийг алдагдалгүй батлах эсвэл алдагдлыг хүүхдийн мөнгийг хүүтэйгээр хуримтлах тогтолцоог бий болгож, төсвийн алдагдлыг үүнээс хэтрүүлэхгүйгээр хязгаарлах шаардлагатай гэж үзэж байна.
- Зорилтод гэр бүлийн хүүхдийг Нийгмийн халамжийн хуулийн дагуу 2023 оны төсөвт тусгасан хөрөнгийн хэмжээнд шийдвэрлэх боломжтой юм.
- Төсвийн нийт орлого дээр дурдсанчлан 2023 онд өмнөх оноос 3.3 их наяд төгрөгөөр өсөөд байхад төсвөө алдагдалтай төлөвлөхөөс татгалзах ёстой гэсэн дүгнэлт хийж байна. Баялгаа эрчимтэй ашиглах цаг мөчид буюу Оюутолгойн далд уурхайг ашиглаж эхлэх, нүүрсийг их хэмжээгээр экспортлох боломж гарч буй өнөө үед төсвийн алдагдлыг зогсоож, байнга уламжлан байнга өр тавьдаг явдалд цэг тавих нь цаг үеэ олсон хэрэг болно.
- Төсвийн зардлын зүйл ангиудад шүүлт хийж, тэвчиж болох зардлыг зогсоох, хувь иргэн, байгууллагын хариуцлагыг төр өөрөө дээрээ татан авдаг явдлыг хязгаарлах цаг болсон. Амьдралын ялгааг үл тооцсон нийтийн тээврийн тээврийн татаас 76.2 тэрбум төгрөг, эмийн үнийн хөнгөлөлт 89.9 тэрбум төгрөг, үдийн хоол 98.0 тэрбум төгрөг, цэцэрлэгийн хоол 72.6 тэрбум төгрөг, МСҮТ-д суралцагсад тэтгэлэг 68.2 тэрбум төгрөг, цалинтай ээж 123.0 тэрбум төгрөг, дээр нь амьдралын түвшинг үл харгалзсан хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний урамшлууд, татварын хөнгөлөлтүүд, төсвөөс зарим иргэд, цэргийнхэн, хүүхдүүдэд төлдөг эрүүл мэндийн болон бусад нийгмийн даатгал, үнийн татаас зэргийг нэрлэж болох юм. Халамжийн хүрээнд бас олон зардлыг нэрлэж болно. Тухайлбал, асаргааны тэтгэмж 59.4 тэрбум төгрөг, амьжиргааны мөнгөн тэтгэмж 45.2 тэрбум төгрөг, хүнс, тэжээлийн дэмжлэг 23.3 тэрбум төгрөг, ахмад настанд үзүүлэх үйлчилгээ

26.0 тэрбум төгрөг, насны хишиг 25.4 тэрбум төгрөг, халамжийн тэтгэвэр 243.9 тэрбум төгрөг зэрэг давхардсан шинжтэй зардлууд байна. Хамгийн гол нь дээр дурдсан хөрөнгийн нэлээдгүй хэсгийг голчлон гадаадаас өндөр хүүтэй, хатуу валютаар төлөгддөг зээлээр төсвийн алдагдлаар дамжуулан санхүүжүүлж байгаад асуудлын сөрөг тал оршиж байна.

- Зээлийн хүүний төлбөрт 2023 онд 1.2 их наяд төгрөг, мөн ийм хэмжээний мөнгийг үндсэн төлбөрт төлнө. Бараг бүгдээрээ валют болж гадагш гарна.
- Олон улсын жишиг, Монгол Улсад мөрдөж ирсэн зарим тогтолцоо буюу хүүхдийн өдрийн хоол, цэцэрлэгийн хоолны зардлын тодорхой хэсгийг эцэг эхээр нь гаргуулдаг тогтолцооноос татгалзаж, хүүтэй мөнгөөр, ирэх орны хувьд дотоод зах зээлээс 15-аас дээш, олон улсын зах зээлээс 10 давсан хүүтэй зээлээр төсвийн алдагдлаа нөхнө. Дэлхийн баян орнууд ч Монгол шиг төсвийн мөнгөөр иргэдийн хариуцлагыг сулруулах алхам хийдэггүй. Эцэг эх хүүхдийнхээ сургуулийн хоолны зардлыг хариуцахаас гадна эрүүл мэндийн даатгалыг хариуцаж, тэдний хоорондын харилцааны халуун уур амьсгалыг бүрдүүлдэг.
- Монгол Улсын цалин, тэтгэврийн тогтолцоонд олон улсын шилдэг туршлага, өөрийн онцлог, боломжийг бодолцсон шинэчлэлт хийх шаардлагатай болохыг дээрх мэдээ мэдээлэл харуулж байна.
- Дэлхий дээрх хямралт нөхцөл байдлаас шалтгаалан үүссэн инфляцыг хязгаарлахын тулд улс орнууд бодлогын хүүгээ нэмж байна. АНУ 2022 онд 5 удаа нэмж хамгийн сүүлд 3.25 хувь болоод байна. Энэ нь зах зээл дээрх бонд, зээлийн хүүг нэмэхэд хүргэнэ. Иймд 2023 онд төлөгдөх зээлийн дор хаяж 30 хувийг төлж, бусдыг дахин санхүүжүүлэх. Олон улсад их хэрэглэгддэггүй аргаар (өнөөгийн үнэ цэнээр тооцох) зээлийн хэмжээг бууруулан тооцож, мэдээллийн зөрүүтэй байдал бий болгохыг эцэслэх. Хэрвээ төсвийг алдагдалтай баталж өр тавих тохиолдолд зээлийн 50-иас доошгүй хувийг экспортыг орлох төсөлд зарцуулах шаардлагатай.
- Хэдийгээр шинэ сэргэлтийн бодлого, том төслүүд (Нефтийн үйлдвэр, Дарханы зам, төмөр замууд, цахилгаан станцууд) болон 2023 оны төсөвт тусгагдсан дуусаагүй он дамжсан хөрөнгө оруулалтуудыг дэмжиж байгаа боловч эдгээртэй зэрэгцүүлэн олон төсөл, хөтөлбөр эхлүүлэх нь бараа бүтээгдэхүүний эрэлтийг ихээр нэмэгдүүлж инфляц, валют нөөц, төмөр замын хүчин чадал, цементийн хүчин чадалд ихээр нөлөөлж байгаа тул эдгээрийг эрэмбэлж шат дараатай эхлүүлэх зүйтэй гэж үзэж байна.
- 2018 онд төсвийн зарлага 9,317.2 тэрбум төгрөг байхад төсөв хамгийн сүүлд ашигтай гарч байсан бол үүнээс хойш 5 хан жилийн дотор төсвийг 2-оос илүү дахин нэмэгдүүлж, алдагдалтай баталж, өндөр хүүтэй зээл авч, халамж ихээр тарааж, орлого олох бус урсгал зардал нэмэх төсвийн хөрөнгө оруулалтууд их хийж байгааг өөрчлөх нь зүйтэй юм.
- Төсвийн тусгай сангуудын байдлыг судалж хавсралтаар танилцуулж байна. Ирээдүйн өв сан, Төсвийн тогтворжуулалтын сангийн бүрдүүлэлтийг хойшлуулах биш, өнөөгийн хуулийн хүрээнд бүрдүүлж байх эсвэл хүн амын тодорхой хэсэг тухайлбал хүүхэд, ажил эрхлэгчдийн ирээдүйд хэрэглэх хуримтлал болгож, тэдний мэдэлд жирийн хадгаламжийн хэлбэрээр банканд байрлуулж, хүүгээр арвиждаг, банкны урт хугацааны хөрөнгө оруулалтын эх үүсвэр болгох нь зүйтэй гэсэн зарчмын санал, дүгнэлт гарсан болно.
- Нийгмийн даатгалын сангуудын хувьд шимтгэл төлөгчдийн хамрах хүрээг нэмэгдүүлэх арга хөшүүргийг олж, албан журмаар шимтгэл төлөгчдийг өргөжүүлэх, хувьд нь хуримтлал үүсгэж, нийгмийн хариуцлагыг хуваалцах зарчимд үе шаттайгаар шилжихгүй бол нийгмийн даатгалын зарим сангууд эрсдэлд орох магадлалтай гэж дүгнэв.

Хөрөнгө оруулалтын талаар

Улсын төсвөөс урьд жилүүдэд ДНБ-ий 4%-ийн хэмжээний санхүүжилтийг төсвийн хөрөнгө оруулалтад зориулдаг байсныгаа 2023 онд ч баримтлахаар төсөвт тусгажээ. Тэхдээ төсвийн хөрөнгө оруулалтаар хэрэгжүүлэх төсөл, арга хэмжээ нь урьд онуудад жилээс дараа жилд шилжин олон жил үргэлжилж, захиалагч, гүйцэтгэгч аль алиныг хүнд байдалд оруулахын хамт дараа жилийн төсвийн зарлагыг өсгөх, үнийн өсөлтөөс төсөл, арга хэмжээний төсөвт өртгийг нэмэгдүүлэх зэрэг олон хүндрэл үүсдэг байсан бэрхшээлийг багасгах, арилгах, төсвийн хөрөнгө оруулалтын үр ашгийг дээшлүүлэхэд чиглүүлэн төсвийн хөрөнгө оруулалтын төслийг Засгийн газар боловсруулсан байна.

Төсвийн хөрөнгө оруулалтын төслийн талаарх Засгийн газрын санал, зарчмыг ТТБЗ дэмжиж, хөрөнгө оруулалтын төсөл, хөтөлбөрүүдийн жагсаалтын талаарх нарийвчилсан санал дүгнэлтийг хавсаргав. Хавсралт №3

Төсвийн хөрөнгө оруулалтаар 2023 онд санхүүжих 119 сургууль, 114 цэцэрлэг, 45 дотуур байр, 18 сургууль, цэцэрлэгийн цогцолбор, 54 театр, музей, соёлын төвийн барилга, 56 спортын объект, 49 эмнэлгийн барилга, 105 авто зам, байгууламж, гүүрний ажил, 56 инженерийн шугам, 35 цахилгаан, дулааны төсөл зэрэг 1061 төсөл, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээс 913-ыг дуусгаж, 148 нь 2024-25 онд шилжихээр төлөвлөснийг дэмжиж байна. Энэ зорилтоо хэрэгжүүлсэн нөхцөлд Монгол улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтыг зохих хууль, журмын дагуу цаашдаа үр дүнтэй хэрэгжүүлэх боломж бүрдэнэ гэж үзнэ.

1. 2023 оны төсвийн хөрөнгө оруулалтыг дээр дурдсанаар төлөвлөсөн нөхцөлд ирэх онд шинэ төсөл, арга хэмжээг төсвөөс санхүүжүүлэхгүйгээр улсын хөрөнгө оруулалтын төлөвлөлтөд урьд байсан гажиг, 10-15 жилээр төсвийн хөрөнгийг үр дүнгүй зарцуулдаг дутагдлыг засах, арилгахаар төсөл зохиосныг ТТБЗ бүрэн дэмжиж, Засгийн газраас боловсруулсан төсвийн хөрөнгө оруулалтын төслийг дэмжихийг УИХ-д уриалж байна.
2. Мэдээж шинэ хөрөнгө оруулалтын шаардлага улс ардын аж ахуйн бүх салбарт байгаа. Яам, тусгай газруудын саналаас үзэхэд 3200 гаруй төсөл, арга хэмжээнд 16 их наяд төгрөгийн төсвийн хөрөнгө оруулалтын шаардлага байгаагаас 2023 онд 7 их наяд төгрөгийн санхүүжилт шаардах (нийт 13 их наяд төгрөгийн төсөвт өртөг бүхий) 2200 гаруй төсөл, арга хэмжээг төлөвлөх шаардлагатай гэсэн санал Засгийн газар (Сангийн яам)-т ирсэн байна.
3. Эдгээр төсөл, саналд “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын дагуу хэрэгжих томоохон объектууд тусаагүй, эдгээрийг гадаадын хөрөнгө оруулалт, зээл, тусламж голлох оролцоотойгоор хэрэгжүүлэх байдал харагдаж байна. Жишээ нь: 2023 оны хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөөний төслөөр шинэ онд гадаадын зээл, тусламжаар нийт 1,795 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалт хэрэгжүүлэхэд олон улсын гэрээгээр хүлээсэн Монголын талын үүрэг болох 244,1 тэрбум төгрөгийг ирэх оны төсөвт тусгасан байна.

Төсвийн хөрөнгө оруулалтын төслөөс үзэхэд зарчмын хувьд шүүмжлэх, хасах, нэмж тусгах, жишээ нь нөхөн үйлдвэрлэл нэмэгдүүлэх, цаашдаа төсөвт орлого оруулах объект бараг байхгүй, төсөл, арга хэмжээний үлэмж ихэнх нь цаашдаа төсвийн зардлыг өсгөхөд хүргэх, “тойргийн хөрөнгө оруулалтаас хөгжлийн хөрөнгө оруулалт руу шилжиж чадаагүй гэх мэт маш олон санал шүүмж гарч болох ч 2023 оны хувьд шинэ төсөл, объектод төсвийн хөрөнгө оруулалт хийхгүйгээр дуусаагүйгээ цөөлөх, дуусгах, журамлах, цаашдаа хууль, журмаа мөрдөх боломжтой болоход чиглэсэн төлөвлөлтийг ТТБЗ дэмжиж байна.

Төсвийн төслийн талаар дараах санал дүгнэлт хийж байна. Үүнд:

- 2023 Төсвийн зардлыг 2022 хэмжээнд царцааж, өр зээлд орох эрсдлээс хамгаалах
- Ирээдүйн өв сан, төсвийн тогворжуулалтын сангуудад орлого төвлөрүүлэхийг хойшлуулах биш, тэдгээр санд төвлөрөх хөрөнгийг хүүхдийн хуримтлалын данс болон

ажил эрхлэгчдийн ирээдүйн тэтгэврийн нэмэгдэл болгохоор тэдний нэр дээр хуримтлуулж, системийн ач хобогдолтой банкуудад жирийн хадгаламжийн хэлбэрээр байрлуулах.

- Бүх төрлийн орлого, зарлагын бэлэн ба бэлэн бус гүйлгээний орлого зарлагыг заавал бүртгэдэг хууль эрх зүйн үндсийг бүрдүүлж, улсын нэгдсэн мэдээллийн санд оруулж, иргэд, аж ахуйн нэгж байгууллагын орлого, зарлагын улсын хэмжээний тайлан мэдээлэлтэй болж, хүн амын амьжиргааны түвшинг тогтоож, түүнийг харгалзан нийгмийн бүх төрлийн үйлчилгээ, халамж, тэтгэмж, тэтгэлэг, татварын болон бусад хөнгөлөлтүүдийг олгодог үндсэн хуулийн зарчим, олон улсын жишгийг мөрдүүлэх
- Төсвийн хүрээний мэдэгдлийг дунд хугацааны зардлын хүрээний хязгаар болгон шинэчилж, төсөв захирагчдын үүрэг хариуцлага, эрхийг нэмэгдүүлэх асуудлыг судлах
- Орон нутаг болон салбар тус бүрт улсын төсвөөс хийгдэх төсвийн хөрөнгө оруулалтын хязгаарыг жил бүр тогтоон өгч, тухайн хязгаарын хүрээнд хөрөнгө оруулалтын хэрэгцээ, шаардлагыг үндэслэл, нотолгоотойгоор гаргаж, Сангийн яам болон Эдийн засаг, хөгжлийн яамаар хянуулж, шийдвэрлүүлдэг болох.

ТТБЗ-өөс өмнө нь өгч байсан дараах санал зөвлөмжүүдийн ач холбогдол хэвээр байна гэж үзлээ.

1. Монгол Улсын нэгдсэн төсвийг 2023 оноос эхлэн алдагдалгүй болгохоор төсвийн төсөл, төсөөлөлд тусгах
2. Төрөөс аливаа тэтгэмж, дэмжлэг болон татвар, шимтгэлийн хөнгөлөлт үзүүлэхдээ тухайн хувь хүн, тэдний гэр бүлийн орлогын болон татварын тайлан гаргуулж, тодорхой босго буюу нэг хүнд ногдох орлогын тодорхой дүнгээс доош орлоготой бол тэтгэмж, хөнгөлөлт үзүүлдэг журам тогтоох. Өнөөгийн регистрийн санамжид тайлан, мэдээг оруулах цаашдаа татвар төлөгчийн бүртгэл, төлсөн бүх нийгмийн даатгалын шимтгэлийг иргэний шинэ бүртгэлийн дугаарын санамж буюу чипэд оруулахаар тооцох. Цаашдаа энэ зарчмыг нийгмийн халамжийн бүх арга хэмжээнд нэвтрүүлэх.
3. Хүүхдийн мөнгийг хуримтлал, хадгаламж хэлбэрээр байлгаж, харин хүсэлт гаргасан дунджаас доош орлоготой иргэдийн хүүхдийн мөнгийг бэлнээр үргэлжлүүлэн олгох.
4. Дотоодын үйлдвэрүүдийн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг төр худалдаж авахдаа тендер шалгаруулалт явуулахаас татгалзаж, шууд гэрээгээр худалдан авах ба үнэ нь олон улсын зах зээлийн үнээс 20 орчим хувиар өндөр байхыг зөвшөөрөх.
5. Монгол Улсын нийт гадаад өрийн хэмжээний ДНБ-тэй харьцуулсан харьцаа хөгжиж буй орнуудын өрийн хязгаар үзүүлэлтээс 2-3 дахин их байгаад дүгнэлт хийж, Хувийн хэвшлийн хийгээд Засгийн газрын өрийг багасгах, ялангуяа өндөр хүүтэй зарим компани хоорондын хөрөнгө оруулалтын зээл, бонд зэргийг өнөөгийн үнэ цэнээр хямдруулан тооцохгүй байх, хүүг нь багасгах, зогсоох арга замыг олж шийдэх, гадаад дотоод зах зээлийн нөхцөл байдалтай уялдуулан эргэн төлөлтийг оновчтой шийдэх;
6. 2023 онд төлөгдөх(самурай бонд, хөгжлийн банкны бонд, гэрэгэ бонд) 3 том дүнтэй бондын 20 орчим хувийг төлөх, бусдыг дахин санхүүжүүлэх бэлтгэлийг хангахаар 2023 оны төсөвт тусгах.
7. Гадаадын хөрөнгө оруулалтын ихээхэн хэсэг нь уул уурхайн салбарт, түүний дотор эрдэс түүхий эдийг олборлох, тээвэрлэхэд чиглэсэн байгааг анхааралдаа авч, тэдгээрийг боловсруулах, мөн сэргээгдэх эх үүсвэр болох мал аж ахуй болон нар салхины зэрэг нөөцөд түшиглэсэн үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд зориулагдах хөрөнгө оруулалтыг бүх

талаар дэмжих арга, механизмыг боловсруулж, нэвтрүүлэх. Үүний тулд экспортын эцсийн бүтээгдэхүүнд татварын нэн таатай орчин бүрдүүлэхэд анхаарах;

8. Төсвөөс олгох зээлийн хөнгөлөлтийн зөрүүг багасгах арга замыг олж тогтоох, эсвэл төмөр зам, эрчим хүч, газрын тос, экспортын үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх төслүүдийн хөрөнгө оруулалтад дэмжлэг үзүүлэх. Энэ чиглэлээр бонд гаргах, эсвэл энэ чиглэлийн бондыг худалдан авах баталгаа гаргах, харин төсвийн алдагдлыг бондоор санхүүжүүлэхээс аль болох татгалзах;
9. Экспортын үйлдвэрлэлийг дэмжих даатгал, зээлийн баталгаа, татвар, зээлийн хөнгөлөлт санхүүжилтийн хэрэгсэл зэргийг хамарсан иж бүрэн механизм бүрдүүлж хэрэгжүүлсэн байх
10. Төр, хувийн хэвшлийн түншлэлээр хэрэгжих төслийг эцсийн дүндээ төсөв хариуцах учраас төслийг хэрэгжүүлэх шийдвэр гаргахдаа Сангийн сайдын зөвшөөрлийг заавал авдаг болох. Төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийн төслийн гүйцэтгэлийн тайланг сар бүр гаргаж Сангийн яам, УИХ-д ирүүлдэг байх. Төр, хувийн хэвшлийн төслийг ил тод байлгах ёстой ба гэрээтэй холбогдсон аливаа зүйлийг гэрээлэгч-байгууллагын нууцад хамааруулахгүйгээр гэрээ байгуулагдмагц нийтэд мэдээлж, УИХ-д хүргүүлж байх.
11. Макро-эдийн засгийн гол үзүүлэлт бол Монгол орны хувьд төлбөрийн тэнцэл мөн гэж үзэж, төлбөрийн тэнцлийн байдалд жил бүр судалгаа хийж, түүнд үндэслэн төсвийн болон макро-эдийн засгийн төсөөлөл хийж байх;

--oOo--

Хавсралт

Хавсралт хүснэгт 1. Төлбөрийн тэнцэл (оноор)

Сая \$	2019	2020	2021	2022 1-8	2022 8-12	2022	2023	2024
	Гүйцэтгэл				Төсөөлөл			
Урсгал тэнцэл	-2,162	-675	-2,108	-2,418	-1,961	-4,379	-3,897	-2,959
Барааны гадаад худалдаа	1,158	1,755	1,370	-236	-611	-847	-475	209
Экспорт	7,183	6,991	8,136	5,339	1,941	7,280	8,283	9,046
Импорт	-6,025	-5,235	-6,766	-5,575	-2,552	-8,127	-8,757	-8,836
Цахилгаан эрчим хүч	-144	-142	-161	-121	-60	-180	-186	-189
Хүнс	-605	-619	-852	-714	-352	-1,066	-1,138	-1,191
Суудлын автомашин	-508	-384	-482	-470	-103	-573	-602	-632
Суудлаас бусад тээврийн хэрэгсэл	-545	-485	-774	-567	-77	-644	-717	-746
Үйлчилгээ	-1,992	-1,450	-1,675	-1,123	-801	-1,923	-1,872	-1,761
Анхдагч орлого	-1,569	-1,253	-2,232	-1,324	-764	-2,088	-1,953	-1,844
Хоёрдогч орлого	241	273	429	264	215	479	402	437
Хөрөнгө, санхүүгийн тэнцэл	2,838	1,607	2,096	1,129	1,112	2,241	2,567	2,309
Хөрөнгийн данс	161	103	114	82	69	151	124	131
Санхүүгийн данс	2,678	1,504	1,982	1,048	1,042	2,090	2,443	2,178
ГШХО	2,316	1,693	2,060	1,231	279	1,510	1,625	1,576
Багцын хөрөнгө оруулалт	372	-563	-25	-88	-123	-211	-221	-234
Худалдааны зээл	-83	-156	-413	40	310	350	119	-66
Зээл /цэвэр/	168	803	501	12	225	237	521	885
Бэлэн мөнгө, харилцах	-90	-278	-245	-171	373	202	399	17
Бусад	-6	5	105	24	-22	2	0	0
Алдаа болон орхигдуулга	-224	-146	-209	-233	272	39	0	0
Нийт төлбөрийн тэнцэл	453	787	-222	-1,522	-578	-2,100	-1,330	-650

Эх сурвалж: Монголбанк

Хүснэгт 2. Ам.доллартай харьцуулсан валютын ханшны өөрчлөлт

	2021				2022		
	3	6	9	12	3	6	9
Монгол Улсын төгрөг	0.0	0.0	0.0	0.0	-3.5	-10.0	-17.4
Евро	6.3	5.8	-1.2	-7.9	-4.8	-12.2	-15.3
Японы иен	-2.1	-2.7	-5.6	-10.4	-9.6	-19.1	-22.5
Туркийн лира	-21.1	-21.5	-12.4	-44.5	-43.2	-47.5	-51.8
Солонгосын вон	7.9	6.1	-1.6	-8.7	-6.5	-13.2	-17.0
Английн фунт	11.1	12.4	4.4	-1.0	-4.4	-12.4	-16.8
Хятадын юань	8.0	9.5	5.3	2.4	3.5	-3.5	-9.2

Эх сурвалж: Монголбанк

Хүснэгт 3. Инфляцын өсөлт

Бүлэг	Жилийн өсөлт		Жилийн инфляцид эзлэх нэгж хувь		Хуримтлагдсан	
	6 сар	7 сар	6 сар	7 сар		
Импортын бараа /хүнсний бус/	12.7	13.4	3.4	3.6	3.6	▲
Импортын хүнс	33.2	31.4	2.2	2.1	5.7	▼
Шатахуун	64.9	31.1	2.8	1.7	7.4	▼
Дотоодын махны үнэ	2.1	1.4	0.3	0.2	7.6	▼
Махнаас бусад дотоодын хүнс	34.0	36.9	3.9	4.2	11.8	▲
Хүнсний ногоо	127.5	159.4	1.1	1.5		▲
Үйлчилгээ	12.2	12.2	2.1	2.1	13.9	≈
Дотоодын бараа	11.3	11.3	1.4	1.4	15.3	≈
Төрийн зохицуулалттай	7.9	7.5	0.7	0.6	15.9	▼
Нийт			16.9	15.9		

Эх сурвалж: Монголбанк

Хүснэгт 4. Гол нэр төрлийн бүтээгдэхүүний экспортын орлого /сая ам.доллар/

Барааны төрөл	7 дугаар сар (өссөн дүнгээр)				Өмнөх оны мөн үеэс	
	2019	2020	2021	2022	Дүн	Хувь
Зэсийн баяжмал	1,199.9	875.6	1,638.3	1,794.8	156.6	9.6
Нүүрс	1,787.9	879.4	1,100.8	3,096.4	1,995.6	181.3
Төмрийн хүдэр	311.3	345.3	665.2	222.9	-442.3	-66.5
Цайрын баяжмал	121.5	92.1	114.3	176.1	61.8	54.1
Алт	195.9	1,080.1	218.0	514.1	296.0	135.8
Боловсруулаагүй нефть	210.6	46.0	197.0	52.1	-144.9	-73.6
Катодын зэс	30.5	31.7	55.4	32.8	-22.6	-40.7
Жоншны баяжмал	114.9	88.0	98.9	54.5	-44.4	-44.9
Адууны мах	22.4	6.6	14.6	1.9	-12.7	-86.8
Өлөн гэдэс	4.7	5.1	7.3	9.2	1.9	26.3
Үхэр, адууны боловсруулсан шир	4.9	2.0	0.7	0.38	-0.3	0.0
Үхэр, адууны боловсруулаагүй шир	0.8	0.09	0.7	0.14	-0.6	-81.3
Хонь, хурганы боловсруулсан арьс	1.0	0.9	1.3	0.1	-1.3	-0.1
Ямаа, ишигний боловсруулсан арьс	3.3	2.7	2.2	1.2	-1.0	-46.0
Самнасан ноолуур	23.6	9.5	15.1	45.5	30.4	202.0
Бохир ноолуур	261.1	95.2	197.3	226.1	28.7	14.6
Хонины самнаагүй ноос	8.2	3.0	5.9	5.9	0.0	0.8
Нийт экспортод эзлэх хувь	94.1	94.1	91.4	96.4		

Эх сурвалж: Гаалийн ерөнхий газар

Хавсралт хүснэгт 5а. Монгол Улсын нийт гадаад өр /салбараар/

Индикаторын нэр	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022-2
Сая ам.доллараар	IV	IV	IV	IV	IV	IV	IV	IV	IV	IV	II
Засгийн газар	3,599	3,535	3,501	3,760	4,869	7,321	7,184	7,806	8,654	8,454	8,063
Төвбанк	571	1,130	1,570	1,960	1,791	2,025	2,030	1,985	2,221	2,610	2,483
Хадгаламжийн байгууллага (Төв банкнаас бусад)	1,176	1,376	1,762	2,129	2,417	2,194	2,230	2,138	1,651	1,627	1,388
Бусад салбарууд	2,836	3,199	3,977	3,749	8,121	7,956	8,042	8,407	8,430	8,843	9,168
Шууд хөрөнгө оруулалт: Компани хоорондын зээллэг	9,028	10,590	11,041	11,121	7,426	7,996	9,228	10,366	11,406	12,272	12,159
Нийт гадаад өр	17,211	19,830	21,851	22,718	24,625	27,493	28,715	30,702	32,362	33,806	33,260

Эх сурвалж: Монголбанк

Хавсралт хүснэгт 5б. Монгол Улсын нийт гадаад өр /Төр, хувийн хэвшлээр/

Индикаторын нэр	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022-2
Сая ам.доллараар	IV	IV	IV	IV	IV	IV	IV	IV	IV	IV	II
Засгийн газар	3,599	3,535	3,501	3,760	4,869	7,321	7,184	7,806	8,654	8,454	8,063
Төвбанк	571	1,130	1,570	1,960	1,791	2,025	2,030	1,985	2,221	2,610	2,483
Хувийн хэвшлийн гадаад өр	13,040	15,165	16,779	16,998	17,965	18,147	19,500	20,911	21,487	22,741	22,714
Үүнээс уул уурхайн салбар	8,308	10,125	10,290	9,681	10,505	11,602	12,803	13,730	14,937	16,059	16,874
Бусад	4,731	5,039	6,489	7,317	7,460	6,545	6,697	7,181	6,550	6,682	5,840
Нийт гадаад өр	17,211	19,830	21,851	22,718	24,625	27,493	28,715	30,702	32,362	33,806	33,260

Эх сурвалж: Монголбанк

Хавсралт хүснэгт 5в. Засгийн газрын гадаад үнэс цаас

ОН, САР	ҮЦ / ЗЭЭЛИЙН НЭР	ҮҮССЭ Н ӨР	КУПОН	ХУГАЦАА	ТӨЛБӨР	ҮЛДЭГДЭЛ	RATING	ТАЙЛБАР
						2022 ОН	M/S&P/F	
2012/12	Чингис-500	\$500.0	4.13	5 жил	\$500.0	-	B1/BB-/B+	Төсөл, хөтөлбөр санхүүжүүлэх
2012/12	Чингис-1,000	\$1,000.0	5.13	10 жил	\$863.2	\$136.8		
	Дим сам	\$161.2	7.50	3 жил	\$161.2	-	B2/B+/B+	Төсвийн алдагдал нөхөх

2015/06								
2016/04	Мазаалай	\$500.0	10.88	5 жил	\$500.0	-	B2/B/B	Төсвийн алдагдал нөхөх
2017/03	Хуралдай	\$600.0	8.75	7 жил	-	\$600.0	/B-/B-	Ө/зохицуулалт Хөгжлийн банкны 2012 оны 580 сая\$ Евробонд
2017/10	Гэрэгэ	\$800.0	5.63	5.5 жил	\$266.9	\$533.1	/B-/B-	Ө/зохицуулалт Чингис 0.5, Димсам
2020/09	Номад	\$600.0	5.13	5.5 жил	-	\$600.0	/B/B	Цэвэр Ө/зохицуулалт, Чингис 1.0, Мазаалай
2021/06	Сенчири	\$500.0	3.50	6 жил	-	\$500.0	/B/B	Цэвэр Ө/зохицуулалт, Чингис 1.0, Гэрэгэ
2021/06	Сенчири	\$500.0	4.45	10 жил	-	\$500.0	/B/B	
Нийт		\$5,161.2			\$2,291.4	\$2,869.9		

Эх сурвалж: Сангийн яам

Хавсралт хүснэгт 6. Төлбөрийн тэнцэл (оноор)

Индикаторын нэр	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022-08
I. УРСГАЛ ДАНС	-885	-4,512	-5,381	-4,732	-1,934	-948	-700	-1,155	-2,207	-2,162	-675	-2,108	-2,418
Бараа ба үйлчилгээний худалдаа	-475	-3,517	-4,456	-3,918	-1,112	-153	-1	278	-1,303	-834	305	-306	-1,359
Кредит	3,390	4,578	4,454	4,480	6,080	5,137	5,605	6,801	7,668	8,416	7,646	8,950	6,010
Дебит	3,865	8,095	8,909	8,398	7,191	5,290	5,605	6,523	8,971	9,249	7,340	9,256	7,368
1. Бараа	-172	-2,669	-3,030	-2,608	178	563	1,338	1,494	676	1,158	1,756	1,370	-236
1.1 Экспорт Ф.О.Б (кредит)	2,908	4,056	3,800	3,789	5,471	4,446	4,804	5,834	6,557	7,183	6,991	8,136	5,339
1.2 Импорт Ф.О.Б (дебит)	3,080	6,725	6,830	6,397	5,293	3,884	3,466	4,341	5,881	6,025	5,235	6,766	5,575
2. Үйлчилгээ	-303	-848	-1,426	-1,310	-1,289	-715	-1,338	-1,216	-1,978	-1,992	-1,450	-1,675	-1,123
3. Анхдагч орлого	-598	-1,243	-1,167	-963	-973	-970	-911	-1,613	-1,228	-1,569	-1,253	-2,232	-1,324
4. Хоёрдогч орлого	187	248	242	149	150	174	212	180	324	241	273	429	264
III. САНХҮҮГИЙН ДАНС	-1,669	-4,582	-6,689	-2,808	-1,504	-788	-812	-2,599	-2,091	-2,678	-1,504	-1,982	-1,048
1. Шууд хөрөнгө оруулалт	-1,629	-4,477	-4,208	-2,019	-231	-83	4,171	-1,446	-2,137	-2,316	-1,693	-2,060	-1,231
1.2 Пассив	1,691	4,571	4,272	2,060	338	94	-4,156	1,494	2,174	2,443	1,719	2,173	1,271
1.2.1 Хувьцаа ба хөрөнгө оруулалтын сангийн нэгж эрх	1,331	1,623	982	364	-26	95	-399	828	1,000	1,231	681	1,307	717
1.2.2 Өрийн хэрэгсэл	360	2,948	3,290	1,696	364	-1	-3,758	666	1,173	1,212	1,038	866	554
4. Бусад хөрөнгө оруулалт	855	-33	-181	-950	-1,002	-455	-4,534	-677	119	5	-369	60	119
4.2.3.2 Засгийн газар (Төрийн удирдлагын байгууллага)	10	140	125	153	139	189	571	848	487	462	948	231	89

Эх сурвалж: Монголбанк

Хавсралт хүснэгт 7. Түүхий эдийн дэлхийн зах зээлийн үнийн төсөөлөл

Бараа тн тутамд ам.доллар)	2021	2022	2023	2024	2025	Урт хугацаа	
	Бодит	Өмнөх тооцоо	Шинэ тооцоо	Өмнөх тооцоо	Шинэ тооцоо	Өмнөх тооцоо	Шинэ тооцоо
Зэсийн (LME цэг)	9,322	9,500	8,700	8,500	8,000	7,500	7,500
Төмрийн хүдэр (62% агууламжтай)	160	120	115	85	85	75	75
Коксжих нүүрс (Австрали, FOB)	223	400	370	200	200	140	140
Хөнгөн цагаан (LME)	2,475	2,950	2,700	2,600	2,500	2,500	2,250
Цайр (LME)	3,005	3,600	3,400	3,000	2,800	2,500	2,200
Алт (USD/унц)	1,799	1,800	1,800	1,600	1,600	1,400	1,300
Эрчим хүчний нүүрс (5500 ккал/кг, FOB)	159	162	176	107	130	97	100

Эх сурвалж: Fitch Ratings

Хавсралт 1.

“МОНГОЛ УЛСЫН ТӨЛБӨРИЙН ТЭНЦЛИЙГ САЙЖРУУЛАХ НЬ ӨРИЙН
УДИРДЛАГЫН ҮНДСЭН ЗАРЧИМ” СЭДЭВТ ХЭЛЭЛЦҮҮЛГЭЭС ГАРСАН
САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ

Төрийн ордон

2022 оны 06 дугаар сарын 28

Монгол Улсын Их Хурал, Төсвийн тогтвортой байдлын зөвлөл хамтран 2022 оны 06 дугаар сарын 28-ны өдөр Төрийн ордонд “Монгол Улсын төлбөрийн тэнцлийг сайжруулах нь өрийн удирдлагын үндсэн зарчим” сэдэвт хэлэлцүүлэг зохион байгуулсан. Хэлэлцүүлгийг нээж Улсын Их Хурлын дарга Г.Зандашатар, Олон Улсын Валютын сангийн суурин төлөөлөгч Юн Сок Хёнг нар дэлгэрэнгүй үг хэлж, Улсын Их Хурлын гишүүн, Засгийн газрын гишүүн, Сангийн сайд Б.Жавхлан, Монголбанкны Ерөнхийлөгч Б.Лхагвасүрэн, Төсвийн тогтвортой байдлын зөвлөлийн гишүүн Э.Бямбажав, Улсын Ерөнхий аудитор Д.Занданбат нар илтгэл тавьсан. Энэхүү хэлэлцүүлэгт эрдэмтэн судлаачид, олон нийтийн төлөөлөл, төр захиргааны байгууллагын ажилтнууд, Монголбанкны удирдлага, Олон улсын байгууллагын төлөөлөгчид, Улсын Их Хурал, Засгийн газрын гишүүд оролцож дараах нэгдсэн санал, зөвлөмжийг гаргалаа. Үүнд:

1. Макро-эдийн засгийн гол үзүүлэлт бол Монгол орны хувьд төлбөрийн тэнцэл мөн гэж үзэж, төлбөрийн тэнцлийн байдалд жил бүр судалгаа хийж, түүнд үндэслэн төсвийн болон макро-эдийн засгийн төсөөлөл хийж байх;
2. Үндэсний аудитын газрын илтгэлд дурдсанаар 2018-2020 онд Засгийн газрын гадаад зээлийн 44.1 хувийг төсвийн алдагдлыг нөхөхөд (хөтөлбөрийн зээл ороод) зориулсан нь Засгийн газрын гадаад өрийг нэмэгдүүлэх хүчин зүйл болж байна. Иймд Монгол Улсын төсвийг алдагдалгүй баталж, төсвийн хяналтыг чангатгаж, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль болон Өрийн удирдлагын стратегийн баримт бичигт тусгагдсан шалгуур үзүүлэлтүүдийг хатуу мөрдөж ажиллах замаар Засгийн газрын өрийн түвшинг багасгах;
3. Монгол Улсын нийт гадаад өрийн хэмжээний ДНБ-тэй харьцуулсан харьцаа хөгжиж буй орнуудын өрийн хязгаар үзүүлэлтээс 2-3 дахин их байгаад дүгнэлт хийж, Хувийн хэвшлийн хийгээд Засгийн газрын өрийг багасгах, ялангуяа өндөр хүүтэй зарим компани хоорондын хөрөнгө оруулалтын зээл, бонд зэргийг өнөөгийн үнэ цэнээр хямдруулан тооцохгүй байх, хүүг нь багасгах, зогсоох арга замыг олж шийдэх, гадаад дотоод зах зээлийн нөхцөл байдалтай уялдуулан эргэн төлөлтийг оновчтой шийдэх;
4. Үндэсний хуримтлал болон дотоодын үйлдвэрлэлийг дэмжихэд чиглэсэн цогц бодлого хэрэгжүүлэх. Үндэсний хуримтлал, ажиллах хүчний оролцооны түвшин бусад орнуудтай харьцуулахад нэн доогуур байгаа нь суурь асуудал бөгөөд өр үүсэх үндсэн шалтгаан мөн. Төсөв, мөнгө болон эдийн засгийн бодлого хэрэгслийг юуны түрүүнд дотоод хуримтлал бий болгох, цаашлаад хөрөнгө оруулалтын урт хугацаатай эх үүсвэрийг бүрдүүлэх, улмаар хөрөнгийн зах зээлийг хөгжүүлэхэд чиглүүлэх замаар гадаад зээлийн хэрэгцээг багасгах; Монгол Улсын түүхий эд, хүн хүчний нөөцийн ашиглалтыг нэмэгдүүлэх замаар дотоодын үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх бүх талын дэмжлэг үзүүлэх, үүний дотор ажиллах хүчний чадавхыг дээшлүүлэх;
5. Экспортлогчдыг төрөөс тусгайлан дэмжих хэрэгтэй гэдэгт бүгд санал нэгдэж, экспортыг дэмжих олон улсын сайн жишиг болсон механизм, арга хэрэгслийг нарийвчлан судалж, хэрэгжүүлэх; Экспортод чиглэсэн үйлдвэрлэгчдийг тэргүүн байранд тавьж, бүх талын туслалцаа үзүүлэх, экспортыг хааж богдуулдаг аливаа шийдвэр нь үндэсний эрх ашигт үл нийцэх бөгөөд ийм үйлдэл гаргахгүй байхыг уриалж, зах зээл судлал, үнэ, тарифын орчин, реклам сурталчилгааг эрс сайжруулж, төрийн дэмжлэг үзүүлж, эрсдэлийг бууруулахад чиглэсэн батлан даалт, экспортын санхүүжилтийн болон даатгалын сан, холбогдох арга хэрэгслийг бий болгох;
6. Гадаадын хөрөнгө оруулалтын ихээхэн хэсэг нь уул уурхайн салбарт, түүний дотор эрдэс түүхий эдийг олборлох, тээвэрлэхэд чиглэсэн байгааг анхааралдаа авч, тэдгээрийг боловсруулах, мөн сэргээгдэх эх үүсвэр болох мал аж ахуй болон нар салхины зэрэг нөөцөд түшиглэсэн үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд зориулагдах хөрөнгө оруулалтыг бүх

талаар дэмжих арга, механизмыг боловсруулж, нэвтрүүлэх. Үүний тулд экспортын эцсийн бүтээгдэхүүнд татварын нэн таатай орчин бүрдүүлэхэд анхаарах;

7. Хөрш ОХУ, БНХАУ түүнчлэн АНУ, БНЭУ, БНСУ зэрэг 3 дахь хөршийн орнуудтай гаалийн тарифын гэрээ хэлэлцлийг явцыг эрчимжүүлж холбогдох үр дүн гаргах;
8. Төлбөрийн балансад сөрөг нөлөө үзүүлж байгаа (техник туслалцаа, ажиллах хүчин, инженерчлэл, тооцоо судалгаа, зураг төслийн шинжтэй) үйлчилгээ, ажлыг Монголдоо гүйцэтгэх чадвараа нэмэгдүүлж зээл, тусламж, хөрөнгө оруулалтын гадагшлах урсгалыг бууруулах;
9. Эрчим хүчний хараат байдлаас гарах, хөрөнгө оруулагчдын сонирхлыг бий болгох үүднээс цахилгаан, дулааны үнийг хөрөнгө оруулалт, өртгөө нөхөх хэмжээнд тогтоох;
10. Гадаад зээл, хөрөнгө оруулалтын үр ашгийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр тодорхой, үр дүнтэй ажил хийж хэрэгжүүлэх, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг оновчтой хөгжүүлж, аль болох Засгийн газрын баталгаа гаргахаас зайлсхийж, хариуцлагыг нэмэгдүүлэх;
11. Төлөвлөлтийн шаардлага хангаагүй төсөл, арга хэмжээг батлан хэрэгжүүлдэг нь төсөл, арга хэмжээг удаашруулж нийгэм, эдийн засгийн ач холбогдлыг бууруулж байгаад зохих дүгнэлт хийж хууль тогтоомжийг мөрдүүлэх, эрх зүйн орчныг сайжруулах арга хэмжээ авах;
12. Монгол Улсын нийт гадаад өрийн эргэн төлөлтөд 2023-2026 онд нийт 13.3 тэрбум ам.долларын өр төлбөр хүлээгдэж байгаа тул зээлжих зэрэглэлийн үнэлгээг сайжруулах, төгрөгийн бусад валюттай харьцах ханшийг тодорхойлогч суурь хүчин зүйл болох төлбөрийн тэнцлийн олон жилийн турш өндөр алдагдалтай байгаа урсгал дансны алдагдлыг бууруулахад эдийн засаг, төсөв, мөнгөний бодлогыг чиглүүлэх;
13. Гадаад зээлийн эх үүсвэрээр санхүүжүүлэх төсөл, арга хэмжээ нь өөрийн үйл ажиллагаа, орлого, ашгаараа зээлийн төлбөрөө эргүүлэн төлөх чадвартай байгаа нөхцөлд гаднаас зээлийн эх үүсвэр татах хатуу зарчмыг хуульчлах;
14. Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн тусгай шаардлагыг өөрчлөх бус, зайлшгүй нөхцөлд түр түдгэлзүүлж, нөхцөл байдал сайжирсан үед зохистой шаардлагаа буцаан сэргээн хэрэглэж, түр түдгэлзүүлсэн шийдвэрээ хүчингүй болгож байх.

Хавсралт 2. Тусгай сангуудын талаарх дүгнэлт,

- Засгийн газрын тусгай сангуудын зарлага 2022 онд нэгдсэн төсвийн нийт зарлагын 33.3 хувийг эзэлж байгаа бол 2023 онд 30.8 хувь, харин 2022 онд ДНБ-ийн 12.8 хувийг эзэлж байгаа бол 2023 онд 11.6 хувь болж бага хэмжээгээр буурахаар байна. Гэхдээ энэ нь нэгдсэн төсвийн нийт зарлагын 1/3-ийг тусгай зориулалтын сангуудад хуваарилан зарцуулж буйг харуулна. Иймээс Засгийн газрын тусгай сангуудын төсвийн орлого, зарлага, хүрэх үр дүнгийн үзүүлэлтийг нэгтгэн гаргаж, нэгдсэн төсвийн бүрэлдэхүүнд “Засгийн газрын тусгай сангуудын төсөв” гэж тусад нь харуулж тооцдог болохын зэрэгцээ төсөвлөлт, хэрэгжилт, тайлагнал, хяналт шинжилгээ, үнэлгээний системийг бий болгох нь чухал юм.
- Нийгмийн даатгалын сангийн 2023 оны төсөвт нийт орлогын хэмжээг 3,194.1 тэрбум төгрөг болгож, 2022 оны төлөвлөгөөнөөс 814.1 тэрбум төгрөгөөр буюу 34.2 хувиар, нийт зарлагын хэмжээг 3,748.0 тэрбум төгрөг байхаар төсөвлөж, энэ оноос 236.3 тэрбум төгрөг буюу 6.7 хувиар нэмэгдүүлэн тооцжээ. Орлогын өсөлт нь төсөвт байгууллагын

төлөх шимтгэл болон хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 550.0 мянган төгрөг болгон шинэчилж байгаатай холбоотой бөгөөд энэ хэмжээгээр НДШ-ийн орлого төвлөрч чадахгүй тохиолдолд улсын төсвөөс НДС-д олгох санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх эрсдэлийг дагуулах магадлал өндөртэй байна.

- Монгол улсын 2023 оны төсвийн төслийн хамт өргөн мэдүүлсэн Ирээдүйн өв сангийн тухай хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд “Төсөвт төвлөрсөн ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрөөс Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн дагуу Төсвийн тогтворжуулалтын санд хуваарилаад үлдэх хэсгийн 65 хувийг Ирээдүйн өв санд төвлөрүүлэх одоогийн заалтыг 2023 онд 0 хувь, 2024 онд 25 хувь, 2025 онд 45 хувь, 2026 оноос эхлэн буцаагаад 65 хувьд хүргэх” зохицуулалтыг тусгасан байна. Энэ нь хуримтлал үүсгэх нөхцөлийг хязгаарлаж боломжит дээд дүнгээр зарлага гаргахаар төлөвлөснийг харуулж, өнөө маргаашаа бодсон, 2026 он дөхөөд ирэхээр хуулиа өөрчилдөг буруу зам руу явж буй сонгомол жишээ байна. Төсвөөс ирээдүйн өв санд мөнгө хадгалахыг хойшлуулж, өнөөгийн хүүхдүүд өндөр хүүтэй өр тавьж хүүхдийн мөнгө олгож байгааг зогсоох нь зүйтэй болно.
- Ирээдүйн өв санд 2018-2022 онуудад төвлөрүүлсэн орлогыг хүүхдийн мөнгийг санхүүжүүлэхэд зориулан улсын төсөвт шилжүүлсэн байгааг цаашид зогсоож, хэрэв хүүхдэд олгох бол зөвхөн хуримтлал үүсгэн хадгалдаг болох, 2023 онд уг санд төвлөрүүлэх АМНАТ-өөс орох орлогыг хуулийн дагуу 65 хувиар төвлөрүүлж, хадгаламжийн болон хуримтлалын сангийн хэлбэрээр ажиллуулах шаардлагатай.
- Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 16.1 дэх заалтад тусгагдсаны дагуу *“Төсвийн удирдлагын зарчим, төсвийн тусгай шаардлагад нийцсэн нэгдсэн төсвийн дунд, урт хугацааны тогтвортой байдлыг хангах зорилготой Төсвийн тогтворжуулалтын сантай байна” гэсэн заалтыг 2024 оноос эхлэн хэрэгжүүлэх үндсийг бүрдүүлэхийн тулд Төсвийн тогтворжуулалтын санд төвлөрсөн орлогыг төсвийн алдагдлыг санхүүжүүлэхэд бүрэн зарцуулахыг хориглох шаардлагатай байна. Тогтворжуулалтын санг зарцуулж дууссан байна. Ирэх онд төсвийн алдагдлыг нөхөд түүнийг зарцуулж, тогтворжуулалтын сангийн ач холбогдол үгүй болжээ.*

Хавсралт 3. 2023 оны төсвийн хөрөнгө оруулалтын талаарх дүгнэлт

- 2010 оноос хойш үргэлжилж байгаа 980.3 тэрбум төгрөгийн 636 төсөл, арга хэмжээний (үүнээс 2010-2019 оны 171 төсөл) санхүүжилтийг 2023 онд бүрэн хийж, 10-13 жил үргэлжлэн шилжсээр ирсэн дуусаагүй байсан 80 сургууль, 63 цэцэрлэг, 53 авто зам, 43 эмнэлэг, 47 соёлын төв, 24 спортын байгууламж, 35 дэд бүтэц, 12 эрчим хүчний байгууламжийг барьж дуусган ашиглалтад оруулахаар төлөвлөсөн нь маш зүйтэй, бүх талаар дэмжих санал, төсөл болжээ. Ингэхдээ барилга, объектын төсөвт өртгийн зайлшгүй үнийн өсөлт болох 303.4 тэрбум төгрөгийн санхүүжилтийг ч шийдсэн байна. Эдгээр 636 төсөлд ажиллагч 476 компаний 28 мянган ажиллагчид ажлын байраа хадгална.
- Урьдах онуудаас шилжин 2022 он хүртэл дамжсаар ирсэн 636 төсөл, арга хэмжээний санхүүжилт нь төсвөөс 2023 оны хөрөнгө оруулалтад зориулах бодит эх үүсвэрийн бараг 40 хувийг эзэлж байгаа болохоор 2022 оноос шилжих төсөл, арга хэмжээг хуулийн дагуу төсөвт тусгах шаардлагатай ч боломжит эх үүсвэртээ багтаан дуусаагүйг дуусгах зорилт тавьжээ. Энэ зарчмыг баримтлан шилжих объектыг мэдэгдэхүйц цөөлөхөөр нийт 1061 төсөл, арга хэмжээнд 2,7 тэрбум төгрөгийн төсвийн хөрөнгө оруулалтын санхүүжилт хийх, тэгэхдээ дараах зарчим, нөхцөл, байдлыг харгалзан үзжээ:
 - 2022 онд шинээр эхлүүлэхээр төлөвлөсөн боловч гэрээ, хэлэлцээр байгуулаагүй 193.1 тэрбум төгрөгийн төсөвт өртөгтэй, 2023 онд шилжин санхүүжих 153 тэрбум төгрөгийн санхүүжилт шаардах 47 төсөл арга хэмжээг төсөвт тусгаагүй хойшлуулсан байна. Эдгээрийг төсөлд тусгасан ч хэрэгжихгүй, хуулийн заалтыг зөрчсөн урьд оны төлөвлөлтийг давтсан хэрэг болох байсан.

- Өнөөгийн явц, хэрэгжилтээс үзэхэд зохих журам, хуулийн дагуу гүйцэтгэл гаргах боломжгүй, 2023 онд хэрэгжих ямар ч найдвар, боломжгүй 2 объектын 6 тэрбум төгрөгийг төсөвт тусгах боломжгүй гэж үзсэн нь зүйтэй байна.
- Урьд оны төсөл, арга хэмжээний санхүүжилтээс Төрийн хэмнэлтийн тухай хуулийн (13.1.1 заалт) дагуу тендерээр хэмнэлт гарсан 409 төсөл, объектын 65.8 тэрбум төгрөгийг 2023 онд зарцуулахаар төлөвлөснийг дэмжиж байна.
- Төсвийн хөрөнгө оруулалтаар ирэх онд санхүүжүүлэх төслийн 50 гаруй (51,9%) хувийг орон нутагт хэрэгжүүлэх санал зүйтэй байна.